

Частки-градуатори як дискурсивні маркери

Роботу виконано на кафедрі німецької філології

ВДУ ім. Лесі Українки

Частки-градуатори виконують когезійну функцію: на семантичному рівні вони пов'язують різні пропозиції, шкалюючи їх при цьому залежно від певного типу шкали; на прагматичному рівні частки-градуатори пов'язують ілокутивні акти. Нетривіальна сфера дії часток активізує асоціативні зв'язки між концептуальними поняттями, внаслідок чого частки-градуатори виступають гарантами когерентності як тексту, так і дискурсу.

Ключові слова: дискурсивні маркери, когезія, когерентність, сфера дії частки, домінанта сфери дії частки, шкалярний аргумент, нетривіальна сфера дії, пропозиція, ілокутивний акт.

Zastrowskyy O.A. Particles-graduator as discourse markers. Particles-graduator perform the function of cohesion: at the semantic level while connecting different propositions, they graduate them dependently upon the type of scale; at the pragmatic level particles-graduator serve as means of cohesion of illocutionary acts. The unusual functioning of particles-graduator actualizes associative relations between concepts and result in their usage as text and discourse coherence guarantees.

Key words: discourse markers, cohesion, coherence, particles conceptual sphere, conceptual sphere dominant, unusual conceptual sphere, proposition, illocutionary act.

Метою статті є дослідження часток-градуаторів як дискурсивних маркерів: виявлення їх когезійно-когерентних функцій на семантичному та прагматичному рівнях.

Як дискурсивні маркери (стосовно дискурсивних маркерів див. роботи [1; 3; 5; 6; 8; 9]) частки-градуатори виступають гарантами когерентності дискурсу (з питань когезії та когерентності див. праці [2; 4; 7]). Вони виконують когезійну функцію, оскільки шкалярні аргументи тривалентних часток експлікуються

завичай не на рівні окремих речень, а на рівні більших за обсягом фрагментів текстів. Крім того, двовалентні частки, шкалююча функція яких обмежується зоною норми, активізують концептуальні поняття, котрі існують у свідомості носіїв мови, насамперед поняття норми.

Когезійна функція часток-градуаторів зумовлюється тим, що домінанта сфери дії (СД) частки має здебільшого експліцитне вираження в реченні з часткою. Частка ж градує домінанту СД (Q) відносно фонових альтернатив (R), які виражаються в попередніх висловлюваннях. Більше того, сфера дії частки за ознакою, яка предиктується домініанті СД (P), не завжди експлікується в реченні з часткою, інколи для її виявлення необхідним є звернення до попереднього фрагмента тексту.

Для демонстрації когезійної функції часток будемо проводити аналіз у напрямку від речення / висловлювання з часткою до більшого за обсягом фрагмента тексту / діалогу.

(2) „... *Ich brauche auch einen Napf.*“ [...]

Частка *auch* виконує анафоричну функцію, оскільки сигналізує, що ознаку P має не тільки домінанта СД частки (*einen Napf*), але і її фонові альтернативи чи альтернатива, про які йдеться в попередньому фрагменті чи репліці. Відновимо діалог, опустивши слова автора:

„*Eh, Stephanie, (A) ich brauche Milch!*“

„*Milch steht im Kuhlshrank. [...] Nimm dir eine Flasche und sei bitte still. Hab' für die Schule zu tun.*“

(B) „*Ich brauche auch einen Napf.*“

(Krause, 8)

(B) → (A)

Фонові альтернативи домініанти СД частки *auch* Q = *einen Napf* ∈ Q1 = *Milch* за ознакою P (*ich brauche*).

(2) „[...] *Nicht bloß dauernd das trockene Heu vom Vorjahr.*“

Дане еліптичне за синтаксичною структурою висловлювання містить частку *bloß* (із запереченням *nicht*) та домінанту СД цієї частки. Водночас частка *bloß*

обмежує дію домінанти СД на фоні неексплікованих у висловлюванні фонових альтернатив/альтернативи. Більше того, не зрозумілою є і СД частки *bloß* за валентністю Р. Тим самим частка *bloß* відсилає до попередніх / попереднього висловлювання для встановлення як фонових альтернатив, так і СД за валентністю Р.

„Kannst für deine Kanninchen gleich (A) **frisches Grünzeug**, ranschaffen. Die möchten nämlich (B) **auch etwas Sanftiges fressen**. (C) **Nicht bloß dauernd das trockene Heu vom Vorjahr**.“

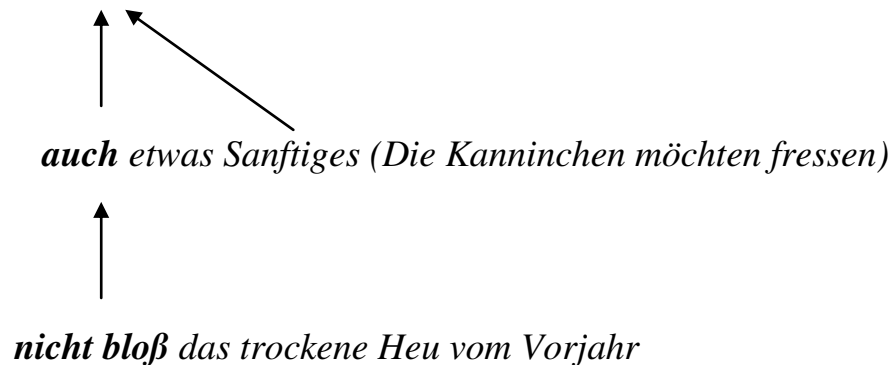
(C)→ (B); (B)→ (A)

Отже, СД за валентністю Р є „*die möchten fressen*“. Фонові альтернативи ступеннево за посередництвом частки *auch* експлікуються також у попередніх висловлюваннях:

nicht bloß Q' = das trockene Heu →

auch Q" = etwas Sanftiges = Q'1 →

Q'2 = Q"1 = frisches Grünzeug ((Du) kannst ranschaffen)

(3) „[...] Ich weiß sogar, wo sie ihr Kunstwerk aufbewahrt. [...]“

Частка *sogar* постачає невизначену інформацію про те, що суб'єкт (*ich*) знає щось інше, і це інше може бути встановлено в попередньому висловлюванні. Крім того, водночас частка *sogar* зумовлює вищий ранг своєї експлікованої домінанти.

„Siehst du, das haben wir davon. Wenn die Stephanie nicht den ganzen Nachmittag über in ihrer Bude gehockt und gedichtet hätte, wäre alles in Ordnung. Dann könnten wir längst Abendbrot essen.“

„Eh, (A) *was hat der Moppel getan?*“ [...]

(B) „*Gedichtet. (C) Ich habe es selber gesehen. Ich (D) weiß sogar, wo sie ihr Kunstwerk aufbewahrt. Oben. In ihrem Zimmer. Auf dem Tisch. Unter dem alten Briefständer.*“ (Krause, 49)

(D) → (C) → (B) → (A)

З наведеного фрагмента діалогу випливає, що домінанта СД частки *sogar* Q = *ich weiß, wo...* є, на думку суб'єкта (*ich*), більш доказовим аргументом, ніж фонова альтернатива Q1 = *ich habe es selber gesehen*. Шкалярними аргументами виступають у цьому випадку цілі пропозиції.

Наведені приклади демонструють функціонування часток-градуаторів як дискурсивних маркерів на семантичному чи семантико-прагматичному рівні, оскільки пов'язують різні пропозиції, точніше, шкалюють їх залежно від певного типу шкали. Як дискурсивні маркери частки-градуатори функціонують і на прагматичному рівні, коли пов'язують не пропозиції чи їхні аргументи, а ілокутивні акти. Продемонструємо сказане на прикладах.

(4) (A) „*Ist meine Mutter dein Kind gewesen?*“

(B) „*Ich hab' nur ein Kind, das bist du.*“

(Grasmeyer, 19)

Репліка (B) є непрямою відповіддю на ілокутивний акт запитання (репліка (A)). Реагуюча репліка з уживанням частки *nur* та подальшою конкретизацією домінанти СД цієї частки (*ein Kind* = *das bist du*) імплікує заперечну відповідь на поставлене запитання. Крім того, така непряма відповідь спонукає до висновку про нестандартність ситуації (розмова ведеться між онучкою та бабусею). Ця нестандартність ситуації з'ясовується в межах більшого за обсягом контексту (у даному випадку в межах наративного фрагмента тексту).

(5) (A) „*Oma, du kommst doch wieder?*“

(B) „*Natürlich, so was Dummes, jetzt ist mir Staub in die Augen geflogen.*“

(A) „*Du kommst doch wieder?*“

(B) „*Ganz bestimmt. Hab ich schon mal was versprochen und nicht gehalten? Du mußt auf mich warten, darfst nicht ungeduldig werden.*“

(Grasmeyer, 21)

Репліка (A) є прямим мовленнєвим актом запитання із сильно вираженими установками мовця, а саме бажанням, сподіванням на позитивну відповідь. Перша реагуюча репліка (B) співрозмовника з уживанням модального слова *natürlich* виявилась для мовця А не зовсім переконливою, про що свідчить його повторне запитання: „*Du kommst doch wieder?*“. Друга реагуюча репліка містить частку *ganz*, яка підсилює обіцянку співрозмовника повернутися, модальне слово *bestimmt* інтенсифікується часткою *ganz*. Наміром мовця В є переконати співрозмовника А та заспокоїти його.

Складний зв'язок між ілокутивними актами демонструє такий фрагмент діалогу:

(6) (A) [...] „*Sag doch ein Wort. Wie kann ich sonst wissen, was du möchtest?*“

(B) „[...] *Meine Oma besuchen. [...] Andere Kinder fahren auch zu Besuch nach Hause.*“

(A) „*Manche ja, aber es gibt viele Kinder, die kein Zuhause haben, nur uns. Deshalb haben wir diese Kinder besonders lieb.*“ [...]

(B) „*Kommt meine Oma gar nicht mehr?*“

(A) „*Vielleicht, Sophie, vielleicht kommt sie gar nicht mehr.*“

(Grasmeyer, 23)

Коротко до попереднього змісту: *Sophie* проживає в дитячому будинку з тих пір, як карета швидкої допомоги забрала її бабусю в лікарню. *Sophie* постійно чекає на неї, врешті-решт сама вирішує поїхати до бабусі й з'ясувати, чому вона не приїжджає. Наведений фрагмент є розмовою з вихователем дитячого будинку.

Речення з часткою *auch* є аргументацією правомірності попередньо висловленого бажання: мовець В посилається на інших дітей, які також їздять додому. З одного боку, частка *auch* вказує на те, що мовець В також хоче мати такий дозвіл, а з іншого – імплікує, що такого дозволу він не отримує. Мовець А

погоджується з аргументацією мовця В, але зазначає при цьому, що в багатьох дітей немає батьківського дому, вони мають лише притулок (*nur uns*). Спроба пом'якшити сувору дійсність констатацією факту особливої любові до таких дітей (*deshalb haben wir solche Kinder besonders lieb*) залишається мовцем В поза увагою. Його остання репліка „*Kommt meine Oma gar nicht mehr?*“ є висновком, до якого мовець приходиться на основі репліки (А) (*es gibt viele Kinder, die kein Zuhause haben, nur uns*), і щоб лише почути підтвердження правильності свого висновку його висловлювання має питальну форму. Відповідь мовця А не є категоричною, оскільки містить модальне слово припущення *vielleicht*, проте є достатньо переконливою для мовця В, про що свідчить і наступний коментар: *Von da an wußte ich, daß ich vergeblich gewartet hatte.* (З тих пір я знала, що даремно чекала.) Отже, частка *auch* зі значенням включення в ситуацію на однакових правах, а частка *besonders* як маркер ексклюзивності своєї домінанти, частка *gar* з інтенсифікуючим значенням, яка виключає будь-які темпоральні обмеження, слугують у своїй взаємодії для когезійного зв'язку різних ілокутивних актів та когерентно формують тематичну єдність діалогу.

Когезійна функція часток усуває обмеження (яке відноситься зазвичай до характерних особливостей часток) на можливість їх уживання як самостійної відповіді на запитання, пор.:

(7) (А) „*Würdest du vor mir auch die Fächer verschließen?*“

(В) „*Erst recht! Du willst ja sogar jeden Zahn von mir. [...]*“

(Grasmeyer, 112)

Erst recht! не лише імплікує позитивну відповідь на поставлене запитання, а й виражає ексклюзивність, особливість ознаки Р для Q (*vor mir*). Репліка (В) містить пояснення такої ексклюзивності за допомогою введення частки *sogar* зі значенням надмірності.

Частки можуть вживатися самостійно не лише як відповідь на запитання, але і в будь-якій реагуючій репліці зі значенням додатковості чи ідентифікації або

здійснювати корекцію щодо змісту ініціюючої репліки чи наміру мовця, наприклад:

(8) „*Es müßte natürlich die katholische Taufe sein,*“ *sagte der Mönch.*

„*Gibt es noch andere?*“

„*Die arianische zum Beispiel. Die Arianer glauben, daß Christus (A) nur eine menschliche Natur besaß.*“

„*Ich denke, die besaß er.*“

„*(B) Auch. (C) Dazu die göttliche. Ich darf es dir erklären, König.*“ [...]

„*Später, Mönch, später. Und du, Cheodi, gieß heißes Wasser nach! Arianer soll ich also nicht werden. Ich finde das aber praktischer (D) bloß eine Natur. (E) Gleich zwei – das ist schrecklich kompliziert.*“ (Seipolt, 39 – 40)

(A) ← (B) ← (C) und (E); (A) ← (D)

Частка *auch* є корекцією твердження „*daß Christus nur eine menschliche Natur besaß.*“ і зумовлює зміст → *auch eine menschliche Natur*. Далі йде пояснення: *Dazu die göttliche*. Остання репліка містить підтвердження саме такої інтерпретації частки *auch* у наведеному фрагменті розмови. „*...bloß eine Natur*“ є кореферентним із „*nur eine menschliche Natur*“. „*Gleich zwei*“ узагальнює інформативний зміст: *Christus hat eine menschliche und dazu eine göttliche Natur*.

Частка зі значенням додатковості *noch* може вживатись як зв'язуючий засіб протягом тривалішої розмови та когерентно пов'язувати дистантні фрагменти діалогу, спрямовуючи всю розмову до головного запитання, поставленого на початку розмови, наприклад:

(9) (A1) „*Hast du außer dem Unterricht noch andere Wünsche, Mönch?*“

(B1) „*Noch ein paar kleine. [...]*“

(A2) *Und was noch?*

(B2) [...] [...]

(A3) „*Ist das jetzt alles?*“ [...]

(B3) „*Noch eine Forderung“ [...]*

(Seipolt, 44 – 45)

У прикладі (9) ми навели лише висловлювання, які містять частку *noch*, опустивши цілі фрагменти реплік, оскільки вся розмова займає дві сторінки тексту. Для нас важливо показати, що частка *noch*, яка вживається як у стимулюючих репліках (А), так і в реагуючих репліках (В), тематично скеровує всю розмову на відповідь на поставлене в першій репліці (А) запитання. Такий діалог має чітку структуру, де кожна попередня репліка прогнозує наступну. Перша реагуюча репліка (В1) є позитивною відповіддю на запитання ініціюючої репліки (А1). Але домінанта СД частки *noch* у відповіді (В1) є не визначено кількісним числівником (*noch*) *ein paar (Wünsche)*, який відповідно зумовлює наступне запитання (А2) (*Und was noch?*). Далі мовець у (В2) висловлює своє чергове бажання (тут не наведене). Нарешті мовець А ставить запитання (А3) та отримує непряме заперечення (В3), після чого мовець В висловлює своє остаточне побажання.

Частка *ganz* із запереченням *nicht* є реакцією-корекцією на попереднє твердження, а частка *eben* застосовується як підтвердження попередньо висловленої думки, наприклад:

(10) (А) „... *Sechzig Goldstücke brauchte ich, um beim Papste vorgelassen zu werden.*“

(В) „*Und die restlichen vierzig?*“

(А) „*Freuten ihn sehr. Er will Messen singen lassen für die Gesundheit Eurer Frau.*“

(В) „*Verdammt, die Gesundheit kommt mir teuer.*“

(А) „*Nicht ganz.* *Seine Heiligkeit betrachtet die Summe von dreißig Golddukaten als Vorauszahlung für den Peterspfennig. Die nächsten drei Jahre braucht Ihr keinen mehr nach Rom zu schicken.*“

(В) „*Das tut in Deutschland sowieso niemand mehr.*“

(А) „*Eben.* *Der Papst dankt dir, daß du es noch tust.*“ (Seipolt, 51)

Частка *eben* може “підхоплювати” попередньо висловлену думку, проте не обов’язково вказувати на те, що мовець поділяє її: вживаючи певне поняття, співрозмовники вкладають у це поняття різне розуміння, як у прикладі (11).

(11) (A) „*Was du der katholischen Kirche vorwirfst, mußt du an die Adresse der evangelischen richten, wenigstens zum größten Teil. Wir engagieren uns höchstens in Lateinamerika.*“ „*Auf der falschen Seite, meiner Meinung nach. Ohne einen kräftigen Schuß Kapitalismus kommen die niemals aus den Schneider.*“

(B) „*Ansichtssache.*“

(A) „*Eben. Politische Ansichtssache. Aber die Kirche hat kein Recht, mit dem Geld ihrer Mitglieder, denen sie politische Ansichten freistellt, einseitige politische Aktionen zu unterstützen.*“ (Seipolt: 58)

(12) (A) „*Behagt dir das heiße Bad?*“

(B) „*Und wie! Nach einem Gemetzel und einem Bombenrausch gibt es nichts Schöneres auf der Welt, [...].*“ (Seipolt, 36)

Репліка (A) у прикладі (12) є прямим мовленнєвим актом запитання. Репліка (B) є стверджувальною відповіддю на поставлене запитання, більш того водночас інтенсифікує експліковану в репліці (A) домінанту СД та імплікує водночас позитивну оцінку.

(13) (A) „*Dann sind Sie also im Nummer sechs eingezogen?*“

(B) *Herr Kawabata lächelte und nickte.*

(A) „*Wie schön! Allmählich werden wir international.*“ [...]

(Sanders, 169)

Репліка (B) є позитивною немовною відповіддю (*lächelte und nickte*) на запитання в першій репліці (A). Друга репліка (A) є емоційною реакцією схвалення, задоволення відповіддю (B).

Серед часток-градуаторів із кореферентною функцією вживаються насамперед продемонстровані частки *auch*, *noch*, *eben*, *ganz* (*nicht*), які вживаються хоча й не самодостатньо, але самостійно або у сполученні зі своїми домінантами, або у складі таких комунікем, як „*Das fehlte noch!*“, „*Auch das!*“,

„Das noch!“, „Und wie!“, „Wie schön!“, „Wie recht!“ у.ä., при чому виступають дискурсивними маркерами як на семантичному, так і на прагматичному рівнях.

Активізація концептуальних зв'язків здійснюється завдяки вживанню насамперед двовалентних часток зі значенням максимізації / супермаксимізації, димінутивності, компромісності тощо, наприклад:

(14) (A1) „Aber wie kommt ein fremder Mensch eigentlich dazu, mir helfen zu wollen?“

(B1) „Sie werden ihm sympatisch sein,“ [...]

(A2) „Wirke ich denn sympatisch?“ [...]

(B2) [...] „Außerordentlich sympatisch sogar!“

Існує певний нормативний стереотип поняття „*sympatisch*“. Частка *außerordentlich* у взаємодії з часткою *sogar* підсилює когнітивне значення лексеми *sympatisch*. Репліка (B2) не лише слугує позитивною відповіддю на ілокутивний акт запитання, яке характеризує репліку (A2), а й перебільшує очікування запитуючого щодо оцінки своєї зовнішності. Репліка (B2) когезійно та когерентно пов'язана з реплікою (A2), по-перше – ізотопічним ланцюгом тотожності значення: *sympatisch* – (*außerordentlich*), *sympatisch* – (*sogar*), по-друге – на основі сфери дії часток *außerordentlich* та *sogar* за валентністю Р. Ця сфера дії для частки *außerordentlich* є безпосередньою, а для частки *sogar* – опосередкованою: через частку *außerordentlich*. Цікавим у такому поєднанні часток є те, що частка *außerordentlich* виражає позицію мовця В, а частка *sogar* акцентує занижену самооцінку мовця А (зрозуміло, що з точки зору мовця В).

Особливістю часток є те, що вони “суб’єктивують” когнітивне значення своєї домінанти та пристосовують його до поняття ситуативної норми, наприклад:

(15) „Halt mich fest! – Gott sei Dank, daß du gekommen bist! ... Zieh, zieh, ich muß sonst gleich loslassen...!“ [...]

„Was gibst du mir dafür?“ [...]

„Zehn Pesos.“

„Das ist zu wenig“ [...] „bedenke – ich rette dir das Leben!“

„Wieviel willst du? [...] Schnell: fünfzehn? Zwanzig! Fünfundzwanzig? – Santissima, ich muß gleich loslassen...“

„Wieviel hast du bei dir?“

„Sechszwanzig Pesos – o, so halt mich doch...“

„Geht in Ordnung“ [...]. (Lacher, 43 – 44)

(16) [...] “Sie machen sich lustig über mich. Sie halten mich für betrunken.”

„Das tue ich nicht. [...] Ich weiß, wann ein Mann betrunken ist. [...] Seit zwölf Jahren habe ich täglich Gelegenheit, es zu beobachten.“

„So lange sind Sie schon hier?“ [...]

„Es kommt mir gar nicht lange vor,“ [...]

„Es gab zwölf andere Jahre, die waren viel länger.“ (Höber, 41 – 42)

Наведені фрагменти діалогів демонструють відносність когнітивних значень лексем *wenig* та *lange*. Певна величина (*10 Pesos; zwölf Jahre*) залежно від суб'єктивних бачень по-різному оцінюється в ракурсі понять „*wenig*“ (мало) та „*lange*“ (довго). Те, що для одного суб'єкта є немало, для іншого замало (*zu wenig*) (приклад (15)). Певний відрізок часу (*12 Jahre*) для одного суб'єкта є „*so lange*“ (так довго), для іншого „*gar nicht so lange*“ (зовсім не довго). Більше того, у прикладі (16) має місце дискурсивна апеляція до інших 12 років (*andere 12 Jahre*), які є для суб'єкта „*viel länger*“ (набагато довші). Таке реструктування ситуацій відносно абсолютних величин *10 Pesos, 12 Jahre*, що здійснюється частками *zu, so, gar (nicht) viel (länger)* постачає додаткову інформацію про суб'єктів мовлення, яка імпліцитно “вичитується” читачем на основі його особистих морально-етичних норм, його дискурсного погляду на ситуацію. Отже, частки-градуатори, функціонуючи як дискурсивні маркери, здійснюють свою процедурну функцію не тільки на рівні когезійних зв'язків тексту, а й на рівні когерентності дискурсу.

Література

1. ван Дейк Т.А. Язык. Познание. Коммуникация: Пер. с англ. / Сост. В.В. Петрова; Под ред. В.И. Герасимова; Вступ. ст. Ю.М. Караулова и В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 312 с.
2. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К. Брама, Изд. О.Ю. Вовчок, 2004. – 336 с. – рус.
3. Andersen M., Du Puy G. Cross-linguistic Evidence for the Early Acquisition of Discourse Markers as Register Variables // Journal of Pragmatics 31. – 1999. – P. 1339 – 1351.
4. Beaugrande R.-A.de / Dressler W.U. Einführung in die Textlinguistik. – Tuebingen: Niemeyer, 1981. – 290 S.
5. Bell D.M. Cancellative Discourse Markers: A Core / Periphery Approach // Pragmatics 8 (4). – 1998. – P. 515 – 542.
6. Brinton L. The development of discourse markers in English // Fisiak (ed). Historical Linguistics and Philology. – Berlin: Mouton de Gruyter, 1990. – P. 45 – 71.
7. Engel U. Syntax der deutschen Gegenwartssprache. – Berlin: Erich Schmidt Verlag, 1977. – 344 S.
8. Fraser B. Pragmatic markers // Pragmatics. – 1996. – Vol. 6 (2) – P. 167 – 190.
9. Fraser B. What are discourse markers? // Journal of Pragmatics 31. – 1999. – № 31. – P. 931 – 952.

Джерела ілюстративного матеріалу

1. Grasmeyer Ch. Der unerwünschte Dritte. – Berlin: Verlag Neues Leben, 1982. – 216 S.
2. Höber H.W. Nun komm ich als Richter. – Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, 1989. – 126 S.
3. Krause H. Unsere Große macht das schon. – Weimar Gerb. Knabe Verlag, 1984. – 114 S.

4. Der Lacher (Für die Schule gesammelt und herausgegeben von Becker A. Und Thiel H.). – Frankfurt a. M. Berlin. Bonn. München: Verlag Moritz Diesterweg, 1965. – 111 S.
5. Sanders E. Radan im Reihnhaus. – München: wilhelm Heyne Verlag, 1986. – 348 S.
6. Seipolt A. Der verkaufte Vatikan. – Würzburg: Echter Verlag, 1972. – 157 S.